

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	IX
ÖNSÖZ	XI
YAZIT KATALOĞU LİSTESİ	XIII
TABLolar LİSTESİ	XV
RESİM LİSTESİ	XVII
HARİTA LİSTESİ.....	XXVII
ÇİZİM VE PLAN LİSTESİ	XXIX
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XXXI
GİRİŞ.....	33
I. ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ'NDE KÖPRÜ İNŞAATI.....	43
A. KÖPRÜ İNŞASININ GELİŞİMİ	43
1. Kiriş Köprüler	44
2. Bindirme (Sahte) Kemerli Köprüler	46
3. Gerçek Kemer Köprüler	47
B. TEKNOLOJİ VE MALZEME	49
1. Köprüyü Oluşturan Öğeler	50
a. Temel.....	50
b. Payanda	53
c. Kemer	56
d. Tempan Duvar.....	57
e. Tabliye ve <i>Via</i>	58
f. Parapet	60
g. Girişi Vurgulayan Öğeler	62
h. Dini Pratiklerle Bağlantılı Öğeler	64
2. Kayaç Türleri ve Bağlayıcılar	66
C. MALİYET VE İNŞA SÜRESİ.....	70
D. İNŞA SÜRECİ.....	73
1. İş Bölümü	75
2. İnşaat Araç Gereçleri.....	78
II. KÖPRÜ TİPOLOJİSİ	81
A. KEMER FORMLARINA GÖRE KÖPRÜLER	81
1. Dairesel Kemerli Köprüler	82
2. Segmental Kemerli Köprüler	83
3. Sivri Kemerli Köprüler	84

B. KEMER SAYISINA GÖRE KÖPRÜLER	86
1. Tek Kemerli Köprüler	87
2. Çok Kemerli Köprüler	88
C. İNŞA MALZEMESİNE VE FONKSİYONUNA GÖRE KÖPRÜLER.....	89
1. Ahşap Köprüler	89
2. Almasıık Köprüler	91
3. Taş Köprüler	94
4. <i>Aqueduct</i> Köprüler	99
5. Yüzer Köprüler	102
D. TABLİYE EĞİMİNE GÖRE KÖPRÜLER.....	108
1. Eğimsiz Tabliyeli Köprüler	108
2. Eğimli Tabliyeli Köprüler	109
III. DOĞU TRAKYA VE GÜNEY MARMARA'DA ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ YOL AĞI	113
A. YOL YAPIM TEKNİKLERİ.....	114
B. YOL ÜSTÜ KONAKLAMA YAPILARI.....	118
C. ÖNEMLİ YOL GÜZERGAHLARI	122
1. <i>Via Egnatia</i>	124
2. <i>Via Traiana/Militaris/Diagonalis</i>	133
3. Kuzey Yolu	137
4. Hac Yolu	138
5. Güney ve Doğu Marmara Yol Ağı	143
IV. DOĞU TRAKYA VE GÜNEY MARMARA'DA M.S. 1. – M.S. 6. YÜZYIL KÖPRÜLERİNİN TİPOLOJİSİ.....	147
A. İNŞA MALZEMESİ VE TEKNİĞİ	147
B. KEMER FORMLARI.....	152
C. KEMER SAYISI VE KEMERLERİN AKARSU YATAĞIYLA OLAN İLİŞKİSİ	155
D. TABLİYE EĞİMİ.....	159
E. <i>VIA</i> GENİŞLİĞİ	163
F. BAĞLANTILI İNŞA EDİLEN DİNİ YAPILAR	165
V. KÖPRÜLERİN GÜZERGAHLARI VE TARİHLENDİRİLMELERİ	167
A. DOĞU TRAKYA KÖPRÜLERİNİN GÜZERGAHLARI VE TARİHLENDİRİLMELERİ	167
B. GÜNEY MARMARA KÖPRÜLERİNİN GÜZERGAHLARI VE TARİHLENDİRİLMELERİ.....	176
VI. DOĞU TRAKYA VE GÜNEY MARMARA'DA M.S. 1. – M.S. 6. YÜZYIL KÖPRÜLERİ KATALOĞU	185
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	263
KAYNAKÇA	279
YAZIT KATALOĞU	313
TABLolar	329
RESİMLER	335
HARİTALAR	389
ÇİZİMLER VE PLANLAR.....	401
DİZİN	415

SUNUŞ

Köprü, en basit anlamıyla insanlar tarafından ulaşılması güç ya da mümkün olmayan iki mevki arasını birbirine kavuşturan bir bağlantı ögesidir. Bu, basit ve biçimsiz bir ağaç kütüğünden, mimari-mühendisliğin yetkin bir örneği olabilecek çok kemerli bir yapıya kadar çok geniş bir çeşitlilik gösterebilir. “Köprü” mimari bir form olmasının ötesinde, özellikle mitoslarda çok çeşitli alegoriler için mecaz anlamlarda da kullanılmıştır. Bunun da ötesinde dini inançlarla bağlantılı olarak kültürel anlamlar kazanmıştır.

Çok çeşitli kültürlerde ve coğrafyalarda birçok farklı formda örneklerine rastladığımız köprü mimarisi aslen Roma kültürünün çeşitli katmanlarda belirgin bir yansımasını içerir. Roma devleti en baştan itibaren karasal bir karakter göstermiş, kara ulaşımının önemini kavramıştır. Roma, zamanla hâkim olduğu bütün topraklarda öncelikle kara ordusunun ulaşabileceği uzun ömürlü yollar döşemiştir. Fethettiği, ancak ulaşımında zorlanacağı toprakları elinde tutamayacağının bilincinde olan Romalı yöneticiler, yönettikleri her yeri yol ağlarıyla döşemişlerdir. Önce orduların, daha sonra ise tüccarların ulaşımı için kullanılan yollar, geçtikleri yerleşimlere aynı zamanda Roma kültürünü de tanıtmakta aracı olmuş, özellikle Roma devletinin batısındaki topraklarda kentleşmenin itici gücünü oluşturmuştur. Tabii ki, aşılmaz görünen doğal engeller de, Roma mimari-mühendisliğinin neredeyse mükemmel hale getirdiği harçlı duvar (*opus caementicium*), kemer ve tonoz tekniklerinin kullanıldığı köprülerle aşılmıştır. Köprüler bu anlamda kültürlerin etkileşimi, uygarlığı, refahı ve zaman zaman da orduların ulaşımı söz konusu olduğunda yıkımı getirmiştir.

Değerli öğrencim Dr. Dicle Kaya’nın danışmanlığında 2024 yılında başarıyla tamamladığı doktora tezinin gözden geçirilmiş hali olan bu kitapla, Türkiye’nin Trakya ve Güney Marmara bölgelerindeki Roma Dönemi köprülerini hem tipolojik hem de mimari açıdan incelemesiyle önemli bir boşluğun doldurulduğu kanısındayım. Bu çalışma sadece katalog işlevinde kalmamış, aynı zamanda Roma İmparatorluk Dönemi’nde köprü inşası, mimariye göre önerdiği

tipoloji, ayrıca yol ağlarını ele alması bakımından da oldukça değerli bir referans kaynağı özelliği taşımaktadır. Son olarak böylesine başarılı doktora tezlerinin yayımlanmadan kalmamasının önemi ve bu kitabın onlara örnek olması dileğimi belirtmek isterim.

Doç. Dr. Aşkım Özdizbay
Beyazıt- Mart 2025

ÖNSÖZ

Romalı mimar ve mühendislerin, kendilerinden önceki toplumların birikimlerini, ihtiyaçları doğrultusunda geliştirerek mimari bir pratik ve üslup haline getirdikleri köprü inşasının, Doğu Trakya ve Güney Marmara'da seçilen örneklerle ele alındığı bu kitap, 2024 yılında İstanbul Üniversitesi Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı'nda, Doç. Dr. Aşkıım Özdzibay danışmanlığında tamamlanan "Doğu Trakya ve Güney Marmara'da M.S. 1. - M.S. 6. Yüzyıl Köprüleri: Tipolojik ve Mimari Açından Bir Değerlendirme" başlıklı doktora tez çalışmasından düzenlenmiştir. Öncelikle kendisine, tüm bu süreçte verdiği destek ve bana olan inancı için teşekkür ederim. Bu kitabın ortaya çıkmasını sağlayan ve değerli katkılar sunan Prof. Dr. Hamdi Şahin'e, paylaştıkları bilgiler için Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar, Prof. Dr. Klaus Belke, Prof. Dr. Andreas Külzer, Prof. Dr. Inge Uytterhoeven, Doç. Dr. Müjde Peker ve Doç. Dr. Ergün Karaca'ya teşekkür ederim.

Kitabın belkemiğini oluşturan arazi çalışmalarının yürütülmesi için verdikleri izinlerden dolayı Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü Sanat Yapıları Daire Başkanlığı'na teşekkür ederim. Arazi çalışmaları sırasında yardımcı olan ve tecrübelerini esirgemeyen İstanbul Arkeoloji Müzeleri, İzmit Müzesi, Bursa Arkeoloji Müzesi, Bandırma Müzesi, Çanakkale Müzesi, Kocaeli Arkeoloji Müzesi, Kırklareli Müzesi ile Tekirdağ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi uzmanlarına teşekkür ederim.

Çalışma, 2022 yılında Türkiye'de Amerikan İlmi Araştırmalar Enstitüsü / The American Research Institute in Turkey (ARIT) George M.A. Hanfmann Doktora Araştırma Bursu ve aynı yıl Koç Üniversitesi Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED) Doktora Bursu (Proje No: KU AKMED 2022/T.1103) ile desteklenmiştir. Sundukları katkılardan dolayı teşekkür ederim. Bu sayede American Schools of Classical Studies at Athens (ASCSA) bünyesindeki Blegen Kütüphanesi'nde araştırma yapma fırsatı buldum.

Sevgili aileme; annem Zühre Şahin, abim Sarp Kaya ve anneannem Zeynep Şahin'e teşekkür ederim. Ve tabii ki bu çalışma, sevgili Uğur Derinoğlu'nun çabası ve özverisi ile tamamlandı. Kendisine ne kadar teşekkür etsem az.

İlk köprü inşa eden topluluğu bilememekle birlikte, her toplumun kendinden önceki inşa tekniği ve bilgi birikimini ihtiyaç ve kültürleri kapsamında geliştirmeye devam ettiği göz önünde bulundurulduğunda, köprü, buluşun değil sürekliliğin inşası olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle köprü hem fiziki hem de imgesel anlamda bitişin değil, engellere rağmen devam etmenin, insan beyni ve kolektif çabasıyla çizilmiş sınırların ötesine geçebilmenin sembolüdür. Artık coğrafi sınırlar, modern teknoloji sayesinde kolaylıkla aşılabilmekteyse de görünenin ötesinde, kendi icat ettiğimiz engellerin aşımı için başka çabalar sarf edilmelidir. Sınırları aşabilen, bu sayede birbirimize dokunabildiğimiz birçok kadına, çok teşekkür ederim.

Bu kitabın literatürdeki boşluğu doldurması ve sonraki çalışmalar için faydalı bir kaynak oluşturmasını temenni ederim.

Dr. Dicle Kaya
İstanbul, 2025

GİRİŞ

Debisi yüksek ve yatağı geniş akarsular, binyıllar boyunca insanlar için hem coğrafi hem de psikolojik sınırları oluşturmuştur. Görece az nüfusa sahip, küçük yerleşimlerin kesintisiz yol ağları ve kalıcı malzemelerle inşa edilen köprülerle bağlanmasına ihtiyaç duyulmamışken, Hellenistik Dönem'den itibaren yollar hem askerî ve ekonomik hem de sosyal açıdan büyük önem kazanmıştır. Bu dönemlerde köprü mimarisi, standarttan yoksundur. Kama taşları ile radyal şekilde düzenlenen gerçek kemerin inşası bilinse de köprülerde nadiren uygulanmıştır. Akarsular ise ahşap, yüzer ve almaşık köprülerle veya kiriş ve bindirme kemerli taş köprülerle geçilmiştir.

Ölümle yaşamı birbirinden ayıran Styks Nehri alegorisinden de anlaşılacağı üzere, inanç sisteminin birer parçası olan akarsular hem tanrısal hem de tekinsiz kabul edilmiştir. Bunların insan eli ve iradesi ile yapılan bir geçit vasıtasıyla aşılması, doğaya ve tanrılara karşı gelmek olarak algılanmıştır. Varro, Halikarnassoslu Dionysos ve Ovidius gibi bazı Roma Cumhuriyet Dönemi antik yazarları, bu nedenle adak olarak eşyaların, hatta insanların nehirlerle atıldığından söz etmiştir³.

Eski Yunanca'da kalıcı köprüler için “γέφυρα” (gephyra) terimi kullanılmıştır⁴. Bu terimin kökeni ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Etimologların bir bölümü, Herodotos'un, Fenike kökenli Eretrialı bir halk olduklarından bahsettiği “Γεφυραῖοι” (Gephyraioi) ile ilişkilendirmiştir⁵. Latince'de her türlü geçit için kullanılan “pons” kelimesi ise Proto-Hint Avrupa dilindeki “pent” kelimesinden türemiştir⁶. Bu kelime, Roma'da en yüksek rahiplerin oluşturduğu birliğin üyelerine verilen “pontiff” epiteti ile aynı kökü paylaşmaktadır⁷. Bu terim, zaman içinde tanrı ile insanlar arasında köprü kuran araçlar için kullanılan bir sığa dönüşmüştür⁸. Plutarkhos ve Varro'nun bildirdiğine göre, Roma'daki ilk köprü olduğu kabul edilen ve Vesta Rahibeleri'nin kurban ritüelleriyle ilişkili

3 Varro, *Ling.* VII. 44; Dion. Hal. *Ant. Rom.* I. 38. 3; Ov. *Fast.* V. 620-660; Babic 2013, 63-64.

4 Smith 1891, 456 vd.

5 Hdt. V. 57; Smith 1891, 456 vd.

6 Pokorny 1959-1969, 808-809.

7 Ayto 2005, “pontiff”.

8 O'Connor 1993, 2-3

olan ahşap Pons Sublicius'un inşasından sorumlu rahiplere *Pontifex* ünvanı verilmiştir⁹. Varro'nun da belirttiği gibi "*Pontifex*" kelimesi *pons* (köprü) ve *facere* (yapmak, inşa etmek)'den gelmektedir¹⁰. Daha sonra imparatorlar tarafından edinilen bu ünvan, günümüzde de Papa'nın sıfatlarından biridir¹¹.

Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte sınırlar genişlemiş ve binlerce kilometrelik yol ağları, köprüler sayesinde birbirine bağlanmıştır. Gerçek kemerin, köprülerde standart bir uygulama haline geldiği bu dönemde nehirlerin kutsiyetinin devam ettiği düşünülmektedir. İmparatorluk Dönemi'nde bunun en önemli göstergesi, bazı köprülerin üzerinde sunakların bulunması ve kilit taşlarında nehir personifikasyonlarına yer verilmesidir. Hristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesinden sonra da girişlere konumlandırılan şapeller, kemer kasnaklarında görülebilen, Kutsal Kitap'tan alınan mezmurlar ve kilit taşlarındaki khristogramlar, bu ritüellerin form değiştirerek sürdüğünü gösterir. Fakat artık köprülerin sembolik anlamından biraz uzaklaşmış, köprü inşa edebilen insan, bu sayede hem fiziki hem de ideolojik dünyanın sınırlarını zorlamıştır. Böylece köprüler, daha önceki dönemlere kıyasla daha fonksiyonel yapılar haline gelmiştir. Örneğin, M.S. 6. yy.'da Prokopios'un, Iustinianus'un ordusuyla karşı karşıya kalan kuzeydeki bazı kabilelerle ilgili kaydettiği ve muhtemelen ilkel olmalarının bir tezahürü olduğunu vurgulamaya çalıştığı davranışlarını anlattığı aşağıdaki pasaj, çok tanrılı ritüellerin Romalılar için geride kaldığının göstergesi olarak yorumlanabilir:

"Ancak nehirlere, nymphelere ve diğer bazı ruhlara saygı duyarlar ve hepsine de kurban keserler ve bu kurbanlarla ilgili kehanetlerde bulunurlar" (Procop. Goth. VII. 14. 24).

Daha sonraki dönemlerde köprülerin bâc vergisi¹² ve askerî kontrol noktası olarak işlevlendirilmesi de bu kavram değişikliğinin mimariye yansımasıdır. Fakat Beylikler ve Osmanlı Dönemi'nde dahi köprülerde namazgahların inşa edilmeye devam edilmesi ve köprü kitabelerinde kutsal metinlerin yer alması, bu antik alışkanlıkların tamamen ortadan kalkmadığını gösterir.

Tüm bu sebeplerden, köprülerin tipolojik ve mimari açıdan ele alınması, öncelikle insan davranışları, günlük yaşam pratikleri ile dönemin siyasi, ekonomik, sosyal ve dini koşulları hakkında önemli bilgilere ulaşılmasını sağlar.

9 Plut. Vit. Num. IX; Varro, Ling. V. 4-6; 82-84; Babic 2013, 63.

10 Varro, Ling. V. 4-6; 82-84; Smith 1891, 460; O'Connor 1993, 2.

11 O'Connor 1993, 2-3; Babic 2013, 63.

12 Farsça bir kelime olan "bâc", "hisse" ve "pay" anlamına gelmektedir. Selçuklu, İlhanlı ve Osmanlı gibi çeşitli dönemlerde, özellikle sınır teşkil eden bölgelerdeki köprülerden geçmeden önce, insan ve hayvan başına alınan bir çeşit gümrük vergisidir. "Toprak bası parası" olarak bilinen bu vergi, Osmanlı Dönemi'nde "selâmet akçesi" (bâcrâhdârî) şeklinde adlandırılmıştır. Bkz: Yeniçeri 1991.